

فصلنامه جامع دفاع مقدس

سال دوم، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۶، پیاپی ۴؛ ص ۱-۲۶

تحلیل رهبری حضرت امام خمینی (ره) در دفاع مقدس

با تأکید بر جامعه‌شناسی احساسات

زاهد غفاری هاشجین^۱، اسماعیل عارفی گوروان^۲

۱- دانشیار، ۲- دانشجوی کارشناسی ارشد، دانشگاه شاهد

(دریافت: ۹۶/۰۴/۲۵، پذیرش: ۹۶/۰۶/۱۹)

چکیده

این مقاله مدیریت و رهبری حضرت امام خمینی (ره) را در دوره دفاع مقدس مورد تحلیل و بررسی قرار داده است. در این راستا نویسنده سعی بر این دارد که مدیریت و رهبری حضرت امام (ره) را در دفاع مقدس با الهام از آراء و نظریات حوزه جامعه‌شناسی احساسات بیان کند، با توجه به اینکه این حوزه لازمه شکل‌گیری کنش فعالانه بر ضد وضع موجود را تبدیل احساسات ضد بسیج مثل ترس، به احساسات بسیج مانند خشم و آزادسازی احساسی می‌داند، با این توصیف در این پژوهش با استفاده از روش تحلیل اسنادی از تکنیک‌های روش تحلیل کیفی سعی شده است به این سؤال که حضرت امام (ره) در طول دوران دفاع مقدس چگونه توانسته است به بسیج مردم بر ضد رژیم بعث بپردازد؟ پاسخ دهد. در این راستا، سخنان، نامه‌ها و بیانات حضرت امام (ره) از کتاب صحیفه جمع‌آوری شده و یافته‌ها نشان می‌دهد که حضرت امام (ره)، با مدیریت احساسات مردم از رهگذر شناساندن عراق متجاوز به مردم و تزریق احساسات بسیج‌گر و مبارزه با ضد بسیج با شیوه‌هایی چون: ایجاد حس تنفر نسبت به دشمن متجاوز، ایجاد روحیه مقاومت، تقویت اعتماد به نفس، ایجاد همدلی و همبستگی، بهره‌گیری از آیین‌های نمادین، هم‌ذات‌پنداری و اعتماد زدایی و سلب وفاداری از رژیم بعث، توانسته است احساسات ضد بسیج را به احساسات بسیج مثل خشم و غضب تبدیل نماید و با این کاربست توانسته مردم را علیه عراق متجاوز بسیج کرده و به مشارکت در دفاع مقدس دعوت نماید.

کلید واژه‌ها: امام خمینی (ره)، دفاع مقدس، جامعه‌شناسی احساسات، رهبری، بسیج‌گری.

مقدمه

احساسات واقعیت همیشگی و دیرپا ولی جنبه ناشناخته زندگی فردی و جمعی انسان بوده است و انسان‌ها در موقعیت‌های مختلف دچار حالت‌های احساسی و هیجانی می‌شوند، بدون اینکه علت وقوع آن را بدانند. زندگی روزانه‌مان سرشار از حالت‌های خوشایند و ناخوشایندی است که بدون تجربه آن‌ها، تعریف ما از خودمان و هویت‌مان میسر نمی‌شود. در بسیاری مواقع انسان نقشی در ایجاد آن‌ها ندارد بلکه تنها در معرض تجربه‌شان قرار می‌گیرد (زاهدی مازندرانی، ۱۳۸۹: ۲). به همین علت تلاش در جهت شناخت این جنبه اسرارآمیز همواره جزو دغدغه‌های بنیادین انسان بوده است. علی‌رغم ناشناختگی احساسات، علوم انسانی از ابتدا به این مقوله توجه ویژه‌ای را اختصاص داد. این البته در شرایطی است که در رشته‌هایی مثل فلسفه و علوم رفتاری، به ویژه روانشناسی، به آن بیشتر پرداخته شد و در مقابل در جامعه‌شناسی جز تا دهه‌های اخیر تا حد زیادی مغفول ماند (ربانی و کیان پور، ۱۳۸۸: ۳۳).

بدون شک پرداختن به این بحث جذاب در کشور ما بسیار محدود و ناچیز بوده است، با توجه به گستردگی و اهمیت موضوع که امروزه یکی از موضوعات مهم در عرصه جامعه‌شناسی است و دانشمندان زیادی بدان پرداخته‌اند، ضرورت ایجاد می‌کند که ما نیز به آن بپردازیم. اهمیت کار ما در این است که در پژوهش حاضر با به‌کارگیری مبانی جامعه‌شناسی احساسات در تحلیل رهبری حضرت امام خمینی (ره) در دوران دفاع مقدس به عنوان رهبری که به بسیج آحاد مردم پرداخته است، نمود جدیدی از شیوه رهبری کردن را به جامعه معرفی نماییم. همان‌طور که از منابع پیداست، بروز جنگ تحمیلی در بامداد انقلاب، دوران دیگری را در رهبری امام خمینی (ره) پدید آورد. همراهی امام و امت در سالیان دفاع مقدس - که دوستان و دشمنان دین و وطن را شگفت زده ساخته بود - در حقیقت، نمودار خودآگاهی سیاسی و تاریخی به شمار می‌رفت. شخصیت عرفانی و حماسی حضرت امام (ره) از ایشان، رهبر و فرمانده‌ای بی‌نظیر در دوران دفاع مقدس ساخته بود که نگرش، آموزه‌ها و سیره ایشان تأثیر عمیق انکارناپذیری بر روحیه ملت رزمندگان و آمادگی‌های آنان در برابر دشمنان داشت. حضرت امام (ره) جنگ تحمیلی را به دفاع مقدس و حماسه با شکوه ملت ایران تبدیل نمود و با استفاده از قدرت فرماندهی خود به بسیج احساسات مردم در دوران دفاع مقدس در برابر رژیم بعث پرداخت.

بیان مسئله

امام خمینی (ره) برای دفع تجاوز دشمن در شرایطی که کشور فاقد قدرت بازدارنده دفاعی لازم بود، توانست انرژی و توانایی ناشناخته عظیم ملت را به جریان انداخته و استراتژی دفاعی همه جانبه بسیجی مردمی را در جنگ به وجود آورد. هدف ما از پرداختن به این حوزه یعنی جامعه

شناسی احساسات در رهبری حضرت امام (ره) این است که نشان دهیم ایشان در بسیج کردن آحاد جامعه برای عمل جمعی از چه شیوه‌هایی بهره برده است و یا اینکه ایشان چگونه توانسته است احساسات مردم را تحریک کرده و در دوران دفاع مقدس بسیج نماید، تا بتواند انگیزه مشارکت همگانی را ایجاد کرده و به صورت خشم و اعتراض بر ضد رژیم بعث ظهور دهد.

سوالات تحقیق

سؤال اصلی:

در این مقاله پرسش اصلی این است که حضرت امام خمینی (ره) در طول دوران دفاع مقدس چگونه توانسته است به بسیج کردن مردم جهت اقدام جمعی بپردازد؟

سؤال فرعی:

ایشان چگونه توانسته است به بازتولید احساسات مردم در رابطه با امر اقدام جمعی بپردازد؟ فرضیه‌ای که پژوهش حاضر با آن روبه‌رو است، این است که آیا مابین بسیج کردن مردم و تحریک احساسات آن‌ها رابطه‌ای وجود دارد؟

پیشینه تحقیق

مطالعه و بررسی پیشینه تحقیق نشان می‌دهد که آثاری که درباره جامعه‌شناسی احساسات به زبان فارسی نگارش شده است بسیار کم است به گونه‌ای که تنها یک مقاله به زبان فارسی نگارش شده است.

۱- پیشینه داخلی

در مقاله‌ای با عنوان «جامعه‌شناسی احساسات ربانی و کیانپور» نویسندگان ضمن مفهوم‌شناسی احساسات به رویکردهای روان‌شناختی و جامعه‌شناختی و جایگاه این موضوع در نظریه‌های مختلف جامعه‌شناسی مانند نظریه تضاد، مبادله، کنش متقابل نمادین و دو رویکرد کلی اثبات‌گرا و ساختمندی اجتماعی و آرای نظریه پردازانی همچون کالینز، کمپر، سوزان شات، آرلی هوقشیلد و جاناناتان ترنر پرداخته‌اند.

۲- پیشینه خارجی

کتاب «سیاست احساساتی؛ احساسات و جنبش‌های اجتماعی» ویراسته گودوین، یاسپر و پولتا که متضمن مقالات متعدد در موضوع یاد شده است، یکی از منابع مهم و مستقیم به شمار می‌رود. در این اثر که با مشارکت صاحب نظران نام‌آشنای حوزه جامعه‌شناسی احساسات مانند کالینز، کمپر،

کالهن، برزین و برخی دیگر نوشته شده است، در چند فصل موضوعات گوناگونی مانند احساسات و جنبش‌های اجتماعی از منظر تئوریک، زمینه‌های فرهنگی تکوین احساسات، پویایی‌های درونی در به‌کارگیری احساسات و نقش احساسات در جریان منازعه را با مطالعات موردی متعدد بحث و بررسی گرفته است.

کتاب «عواطف چگونه اثر می‌گذارد؟ دینامیسم احساسات در رفتار و تفکر سیاسی» ویراسته راسل نیومن و همکارانش که در سال ۲۰۰۷ نوشته شده است، این اثر که بر مباحث تئوریک مربوط به نقش عواطف در سیاست متمرکز است، از چشم اندازهای گوناگون بدین موضوع پرداخته و رابطه شناخت و عواطف را در مدل‌های خرد و کلان از قبیل هوش عاطفی و ارتباط آن با دموکراسی و رفتار انتخاباتی، هویت‌ها، منافع و احساسات، منابع ترس، خشم و نوع دوستی، معنا، نمادهای فرهنگی و راهبردهای مبارزات و سرانجام گام‌های آینده در پژوهش و توسعه احساسات را مد نظر قرار داده است.

کتاب «احساسات و جنبش‌های اجتماعی» نگاشته فلام و کینگ از دیگر منابع مفید به شمار می‌رود. این مجموعه مقالات که حاوی مباحث عمیق و کاربردی در زمینه شکل‌گیری، رشد و گسترش جنبش‌های اجتماعی است، به نقش احساسات در مراحل گوناگون آن توجه نشان داده است. در این اثر موضوعاتی مانند رخدادهای شکاف ساز و واکنش توده مردم، حوادث احساس برانگیز و تحول کنش جمعی، فرآیند بسیج و شوک اخلاقی، اهمیت احساسی همبستگی برای جنبش‌های اجتماعی، حفظ روحیه فعال بودگی، بازاندیشی احساسی و موضوعات مشابه آن مورد توجه واقع شده است.

اثر بسیار مهم دیگر «راهنمای جامعه‌شناسی احساسات» است که به وسیله دو تن از نامداران این حوزه یعنی جان استتس و جاناتان ترنر و با همکاری چندین صاحب نظر حوزه جامعه‌شناسی احساسات در سال ۲۰۰۶ به نگارش درآمده است. در این اثر ۶۳۷ صفحه‌ای موضوع‌های مختلفی مطرح شده است که ابتدا با مباحث مفهوم شناختی و طبقه‌بندی احساسات و ارتباط آن با مفاهیم مرتبط دیگر آغاز و سپس با علم عصب‌شناسی و احساسات و نسبت جنسیت و احساسات و نظریه‌های مختلف مانند جایگاه قدرت و احساسات، نظریه فرهنگی و احساسات، نظریه آیین‌ها و احساسات، نظریه تعامل‌گرایی نمادین، نظریه هویت و احساسات، نظریه‌های اجتماعی_روان‌تحلیلی، نظریه مبادله و نمونه‌هایی از احساسات مانند عشق و دوستی، حسادت، یکدلی، همدردی، خشم، غم، احساسات در زندگی اجتماعی و در پایان احساسات و جنبش‌های اجتماعی ادامه می‌یابد.

اثر دیگر مقاله‌ای با عنوان «جامعه‌شناسی احساسات؛ مباحث بنیادین نظری» نوشته جاناتان

ترنر است که در سال ۲۰۰۹ نوشته شده است. همان طور که از عنوان مقاله پیداست، نظریه‌های اساسی از قبیل رهیافت‌های نظری در چندین دسته معین دسته‌بندی شده‌اند. مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از: نظریه‌های تکاملی، تعامل‌گرایی نمادین، آیین‌های تعاملی، قشربندی و مبادله. وی بعد از توضیح نسبت این نظریه‌ها با احساسات، به ارزیابی رویکرد جامعه‌شناختی هم می‌پردازد.

تأمل در منابع یاد شده نشان می‌دهد که تمرکز اصلی آن‌ها طرح مباحث بنیادین حوزه جامعه‌شناسی احساسات از زوایای گوناگون و جایگاه آن در آرای جامعه‌شناسان و اندیشمندان سیاسی و به طور ویژه در خصوص جنبش‌های اجتماعی و اعتراضی بوده است و علی‌رغم اینکه برخی از آن‌ها از مطالعات موردی بهره گرفته‌اند اما بنا به اقتضای مطالعه‌شان جایگاه احساسات در دوران دفاع مقدس مطمح نظر آن‌ها نبوده است. بنابراین می‌توان گفت کاربرد جامعه‌شناسی احساسات در جریان رهبری دوره دفاع مقدس و مطالعه شیوه رهبری حضرت امام خمینی (ره) از این منظر، تحقیقی بدیع و خلاقانه به شمار می‌رود.

مفهوم شناسی

۱- رهبری

کسی است که با ارائه ایدئولوژی انقلاب، نه تنها ارزش‌های حاکم موجود را نفی و طرد می‌کند و ارزش‌ها و نظام کمال مطلوب را ارائه می‌نماید، بلکه نحوه سرنگونی نظام موجود و رسیدن به کمال مطلوب را نیز بیان می‌کند. کسی است که در حقیقت سازنده جامعه و نظام بعد از پیروزی است و در دو جهت کار می‌کند. اول آنکه رقبای خود را از صحنه بیرون می‌راند و دوم جامعه و نظام مورد نظر را پیاده می‌کند (محمدی، ۱۳۷۴: ۱۷۳).

۲- رهبری بسیج‌گر

رهبر به عنوان فرمانده و بسیج‌کننده نیروهای انقلابی که عملاً رهبری مبارزه با نظام سیاسی حاکم را به عهده گرفته و راهبردهای لازم را طراحی کرده و به مرحله اجرا در می‌آورد و تا زمانی که نظام حاکم ساقط نشود، از مبارزه دست برنمی‌دارد (محمدی، ۱۳۷۴: ۱۴۷).

۳- احساسات

به عقیده بسیاری از صاحب‌نظران احساسات عنصر ضروری پیدایش و حفظ جنبش‌ها است و در صورت فقدان باعث زوال و فرسایش آن می‌شود. احساسات همان چیزی است که باعث به حرکت درآمدن جنبش می‌شود. اغلب محققان جنبش‌های اجتماعی بر نقش احساسات بسیج‌کننده یا اینکه چگونه جنبش‌ها احساسات اعضایشان را مدیریت می‌کنند، توجه نشان داده‌اند. تعاریف ارائه

شده از جانب جامعه شناسان به قرار زیر است:

۱- ارزیابی از یک محرک یا بافت موقعیتی؛

۲- تغییرات در حواس بدنی یا فیزیولوژیکی؛

۳- نمایش آزادانه یا منع شده حرکتهای مشاهده پذیر؛

۴- یک حالت ارزیابی کننده منفی یا مثبت که به نسبت کم عمر بوده.

از منظر جامعه شناختی احساسات دارای ماهیت اجتماعی فرض می‌شود و اساساً بدون وجود ارتباط اجتماعی و کنش متقابل انسانی وجود خارجی نخواهد یافت (ربانی و کیانپور، ۱۳۸۸: ۳۸).

مفاهیم و مبانی نظری

در این قسمت از مقاله نویسنده درصدد است با اشاره به مبانی نظری جامعه‌شناسی احساسات ابتدا به توصیف ارتباط جامعه‌شناسی احساسات با جنبش‌های اجتماعی بپردازد؛ سپس به مشخص کردن شاخص‌های مطرح در جامعه‌شناسی احساسات که نسبت تعلق و بسیج‌گری پیروان را در مقابل رهبران نشان می‌دهد، پرداخته شده است. با این کار مؤلفه‌های که نقش بسیج‌گری را دارند مشخص می‌شوند تا نویسنده بتواند به کاربرت آن در دوران دفاع مقدس در رابطه با قدرت رهبری و بسیج‌گری حضرت امام (ره) بپردازد.

۱- جامعه‌شناسی احساسات و جنبش‌های اجتماعی

توجه به رابطه احساسات و جنبش‌های اجتماعی قدمت چندانی ندارد. از نظر تاریخی مطالعه احساسات یا تجربه عاطفی بین دو دیدگاه تقسیم شده است. یک دیدگاه بر ابعاد روان‌شناختی یا بیولوژیک و دیگری بر روابط اجتماعی و شرایط محیطی تأکید دارد که موضوع جنبش‌های اجتماعی در رهیافت دوم واقع می‌شود. به طور طبیعی جامعه‌شناسی معاصر که بیشتر بر عقلانیت، نهادینه‌سازی و تکیه بر کنش‌گر متمرکز بود، به اندازه کافی نمی‌توانست بر موضوع ارزش‌ها و ساختارهای احساسات تمرکز کند. از منظر احساسات به جنبش‌های اجتماعی به عنوان پدیده و فرهنگی در حال ظهور نگریسته می‌شود که ارزش‌ها را تغییر می‌دهد، آن‌ها را مفصل‌بندی می‌کند و در مسیر ساختارهای نوین، احساسات بدیل را خلق می‌کند. از این زاویه احساسات بین ارزش‌ها و کنش‌ها پیوند برقرار می‌کند. بدین معنا که احساسات پاسخی را برمی‌انگیزد که منجر به کنش می‌شود. پاسخ‌های احساسی افراد را به سوی جنبش سوق می‌دهد و جنبش‌های اجتماعی می‌توانند احساس جمعی را ایجاد، سازمان‌دهی و در جهت و اهداف خاص کانالیزه کنند. بدین طریق

احساسات بخشی از دینامیسم جنبش‌ها به شمار می‌روند (فلام و کینگ، ۲۰۰۵: ۴۲).

چنین برداشت و نگاه مثبتی به احساسات مسبوق به سابقه طولانی نیست و در آرای اندیشمندان گذشته بازتاب نداشته است. حتی جنبش‌های اجتماعی دهه ۱۹۶۰م. نیز نتوانست نگاه مثبتی به نقش احساسات در زندگی سیاسی بیافریند، بنابراین توجه به احساسات در مطالعات دانشگاهی دچار کاستی‌های جدی بود؛ زیرا طبق یک سنت نظری، احساسات به طور مستقیم از ازدحام و انبوه جمعیت ناشی می‌شد که دغدغه چندان نسبت به زندگی و اهداف افراد نداشت و رخداد یا باز وقوع آن پاسخ به آنچه در محیط مستقیم فرد در حال روی دادن بود فهم می‌شد. در سنت فکری دیگر احساسات از تعارض‌های شخصیتی فرد ناشی می‌شد- میراث روانشناسی فرویدی- تا اینکه پاسخی به محیط باشد. طبق این برداشت تنها افراد ناکامل، خام و نابالغ مستعد پاسخگویی به تقاضاهای جنبش هستند و بدان می‌پیوندند. از این زاویه احساساتی که آن‌ها با خود داشتند، به ناگزیر منفی یا مشکل‌دار بودند تا اینکه مثبت یا لذت‌بخش باشند (گودوین و دیگران، ۲۰۰۶: ۴). بدین ترتیب تا دهه ۱۹۷۰ م. بسیاری از جامعه‌شناسان با نگاه تحقیرآمیز نسبت به ملاحظات گذشته جهت‌گیری ساختاری، خردگرایانه و سازمانی به جنبش‌های اجتماعی اتخاذ کردند. همانند نظریه‌پردازان قدیمی‌تر که معتقد بودند احساسات معترضین را غیر عقلانی می‌کنند، نسل جدید محققین که سرانجام پارادایم بسیج منابع را تقویت کردند، با معترضین عاقل به مثابه کنش‌گرانی تهی از احساسات رفتار کردند. بدین ترتیب تا اواخر دهه ۱۹۶۰ م. احساسات تقریباً نقشی در نظریه‌های جنبش‌های اجتماعی و کنش جمعی نداشت (ربانی و کیانپور، ۱۳۸۸: ۴۱). در سال‌های اخیر یک رهیافت مشهور فرهنگی در قبال جنبش‌های اجتماعی به عنوان بدیل مدل‌های بسیج منابع ظهور پیدا کرد و تعدادی از صاحب‌نظران چرخش فرهنگی اهمیت احساسات در سیاست را تصدیق نمودند و لذا در بسیاری از مفاهیمی که محققان برای گسترش درک جنبش‌های اجتماعی در سال‌های اخیر به کار برده‌اند، احساسات حضوری مؤثری یافته است. مضامینی مانند ساختارهای بسیج‌گر، چارچوب‌ها، هویت جمعی و فرصت‌های سیاسی همگی متضمن برداشت‌هایی از احساسات هستند. چارچوب سازی یکی از مهم‌ترین مفاهیم مورد استفاده در ادبیات جنبش‌های اجتماعی است که برخی فرآیندهای فرهنگی را دربر می‌گیرد و در مراحل متضمن احساسات نیز هست با این توضیح که در طول اعتراضات سازمان دهندگان و شرکت کنندگان بالقوه باید چارچوب‌های معنایی و ادراکی خود را مرتب کنند و تعریف مشترکی از مسئله اجتماعی و تجویز مشترکی برای حل آن برسند (اسنو و بنفورد، ۱۳۷۸: ۱۳۷).

در تعریف اسنو و بنفورد به عنوان افراد پیش‌تاز ایده چهارچوب سازی دلالت‌هایی برای متغیر احساسات وجود دارد؛ بنابراین وقتی شرکت کنندگان در یک رفتار جمعی، شرایط خاص سیاسی را

چهارچوب سازی می‌کنند، معنایی را ارائه می‌کنند و حوادث را به گونه‌ای تفسیر می‌کنند که هدفش بسیج مخاطبان و اعضای بالقوه جنبش، تحریک ناظران و خارج کردن مخالفان جنبش از بسیج در مقابل آن است (اسنو و بنفورد، ۱۳۷۸: ۱۳۸). سه مرحله در فرآیند چهارچوب سازی وجود دارد. مرحله نخست تشخیصی است که طی آن جنبش افراد را متقاعد می‌کند که شرایط دشوار، ناموجه، غیر قابل دفاع، تحمل‌ناپذیر و حادی وجود دارد که باید حل و رفع گردند، مرحله دوم تاکتیک‌ها و اهداف مناسب متقاعد می‌کند و مرحله سوم مرحله انگیزشی که طی آن جنبش مخاطبان را برای ورود به فعالیت‌های اعتراضی و تحقق تغییرات مطلوب برمی‌انگیزاند. مرحله انگیزشی ضمن پشتیبانی روحی و روانی مشارکت‌کنندگان در رفتارهای جمعی، انگیزه لازم برای انجام کنش را تأمین می‌کند. این بعد که با انگیزه‌ها مرتبط است، ارتباط بسیار زیادی با احساسات دارد (کریمی، ۱۳۹۰: ۲۱۸).

ویلیام گامسون این چهارچوب‌ها را اینگونه توصیف کرده است: این چهارچوب‌ها راهی برای نگاه به شرایط و موقعیت‌هایی است که خشم و اعتراض نسبت به عدالت متصور را بیان می‌کنند و مردمانی شایسته سرزنش برای ایجاد آن شرایط را مشخص می‌کنند. از میان همه احساسات، احساس بی‌عدالتی نزدیک‌ترین رابطه را با خشم شدید دارد که همانند آتشی بر خرمن روح معترضان زده می‌شود. شف این ایده را بر جنبش‌های ناسیونالیستی و به ویژه نازیسم و درخواست شدید و احساسی برای تعلق و افزایش غرور بودند تطبیق نمود. به باور شف درخواست هیتلر برای اجتماع و غرور باید جایگزین شرم و از خود بیگانگی و امید به پایان شرم و سرافکنندگی ملت آلمان بعد از قرارداد ورسای و احیای مجدد غرور آن‌ها می‌شد (شف، ۱۹۹۴: ۲۸۶-۲۸۲). یکی دیگر از سازوکارهایی که طی آن موضوع بهره‌برداری از احساسات رخ می‌دهد و در پژوهش‌های اخیر برجسته شده است، موضوع شبکه‌های اجتماعی است. بخشی از اهمیت این شبکه‌ها مطمئناً هم به خاطر این است که افرادی را با تصورات و عقاید مشترک به هم پیوند می‌دهند و هم از منظر اعلی این شبکه‌ها، در کنار حمایت‌های مشورتی، اطلاعاتی، آموزشی و یادگیری و پشتیبانی مالی به ایجاد پیوندهای عاطفی بین اعضاء نیز می‌پردازند و از طریق روابط صمیمی و دوستانه که خارج از قدرت نهادین قرار دارند و با بهره‌گیری از فرآیند اقناع و ترغیب که مظاهری از پیوندهای احساسی هستند به تکوین کنش جمعی کمک می‌کنند (جلایی پور و نصر اصفهانی، ۱۳۹۲: ۴۱ و ۴۲). اخیراً مفهوم «هویت جمعی» هم در بین معترضین و هم محققین به مفهومی رایج و پر استفاده تبدیل شده است. معمولاً هویت که در مقابل منفعت قرار می‌گیرد بدین موضوع ناظر است که ارتباط و پیوند با اهداف یک جنبش به خویشاوندی نزدیک‌تر است تا منافع مادی. احساسات قوی نسبت به اعضای گروه، صرف نظر از اهداف نهایی و نتایج جنبش، مشارکت را به خودی خود لذت‌بخش می‌سازد (زاهد زاهدانی، ۱۳۸۶: ۳۲).

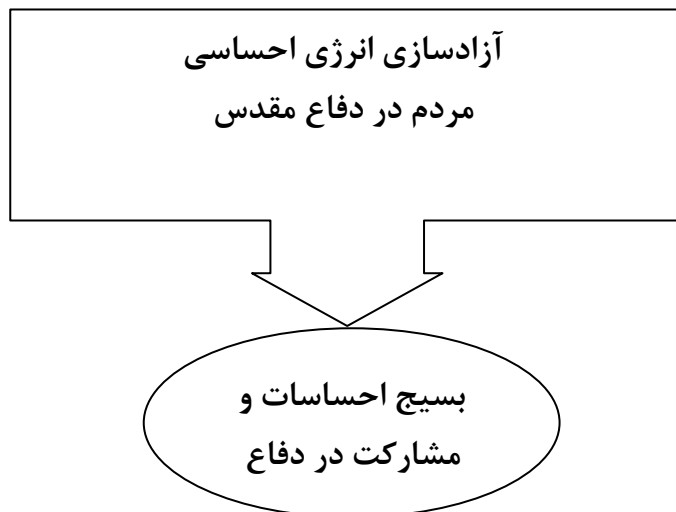
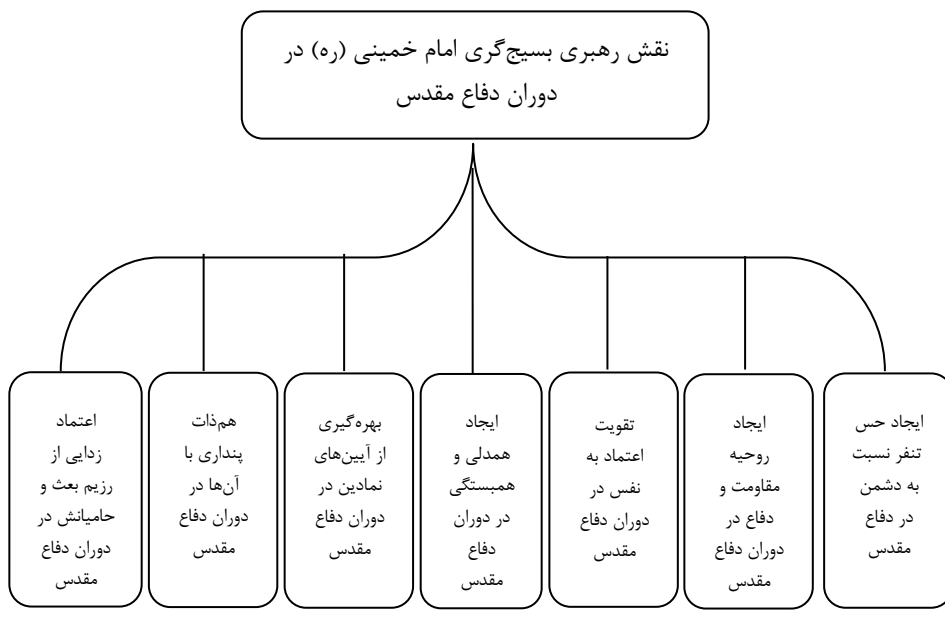
از سوی دیگر اگر به مراحل گوناگون شکل‌گیری جنبش‌های اجتماعی نیز بنگریم، اعتقاد بر این است که احساسات در همه مراحل کنش سیاسی و کنش همه کنش‌گران سیاسی و حوزه‌های نهادین متنوع، به ویژه در ظهور و رشد جنبش‌های اجتماعی و سیاست اعتراض اهمیت دارد. بنابراین در این قسمت احساسات را در برخی مراحل جنبش‌های اجتماعی مطالعه می‌کنیم: به عنوان اخلاقی که اغلب نخستین گام در تبلور عینی جنبش‌های اجتماعی است، زمانی رخ می‌دهد که یک حادثه غیر منتظره یا قسمتی از اطلاعات نوعی حس خشم را در افراد برمی‌انگیزد یا چشم‌انداز یک تغییرات ناگهانی و غیر منتظره در محیط فرد باعث ایجاد ترس یا خشم می‌شود. متعاقب آن فعالان جنبش به سختی تلاش می‌کنند تا خشم و عصبانیت اخلاقی نسبت به سیاست‌ها و تصمیم‌گیرندگان معین تحول یابد (گودوین و دیگران، ۲۰۰۶: ۱۸-۱۶). یکی دیگر از احساساتی که معمولاً به سمت مخالفین جهت‌گیری می‌شود، خشم و غضب است. از آنجا که معمولاً خشم امتیاز ویژه قدرتمندان است، جنبش‌های اجتماعی باید این احساس و نمایش آن به وسیله اعضای خود را جدی بگیرند؛ نابرابری ممکن است شک یا تسلیم و انفعال را موجب شود و به ضد بسیج بیانجامد. در مقابل شک و تسلیم، عصبانیت یا خشم اخلاقی‌ای که متوجه مخالفین می‌شود، اثر بسیج‌کنندگی دارد. از این رو به نظر می‌رسد که باز جهت‌دهی خشم عنصر مهمی برای بسیج به شمار می‌رود. علاوه بر خشم، امید نیز نقش فعال‌کننده مشابهی در فرآیند جنبش‌های اجتماعی دارد؛ زیرا جنبش‌ها برای فراگیر شدن و نیل به موفقیت باید نوعی حس غرور به مثابه حسی خود جهت‌دهنده را نیز برانگیزانند تا جایگزین احساساتی نظیر شرم یا گناه شود و سرانجام جنبش‌هایی که در نظام‌های سرکوب‌گر شکل می‌گیرند باید بر مانع افزون‌تری به اسم ترس نیز فائق شوند (گامسون، ۱۹۹۲: ۳۱ و ۳۲).

وفاداری و قدردانی نیز دو نوع احساس پیوند زنده هستند که روابط اجتماعی را حفظ می‌کنند. این نوع احساسات تعاملات را طولانی‌تر از احساسات اولیه‌ای مانند عشق یا همدلی حفظ می‌کنند. ماکس وبر وفاداری را به نظام‌های مشروع با سلطه قرین دانسته که افراد فاقد قدرت را با قدرتمندان پیوند می‌دهد. به نظر وبر وفاداری به افراد قدرتمند بنیان هر گونه شکل مشروع سلطه است که همراه ترس حوزه جذب‌کننده‌ای را تشکیل می‌دهد که اطاعت را شکل می‌دهد (فلام و کینگ، ۲۰۰۵: ۲۱). کاربرد روی احساس که جنبش‌های اجتماعی انجام می‌دهند یکی از موضوعات مهم در جامعه‌شناسی احساسات است، زیرا باز اجتماعی کردن اعضای بالقوه و توده‌های عظیم مردم یکی از کارهای مهم جنبش‌های اجتماعی است. جنبش‌ها به اعضای خود می‌آموزند که بر روی احساساتی که متوجه خود و مخالفانشان است کار کنند. جنبش‌ها می‌کوشند تا احساسات خود یأس‌آور و شکست‌دهنده را سرکوب کنند و در مقابل احساسات ایزاری را به منزله احساساتی مناسب برای اعضاء و توده مردم پیشنهاد می‌کنند (بریت و هیثیه، ۲۰۰: ۲۵۶).

اعتماد زدایی از مقامات حاکم از دیگر کارهایی است که معمولاً در جنبش‌های اجتماعی صورت می‌گیرد. بدین توضیح که جنبش‌های اجتماعی می‌کوشند تا اعتماد معمول مردم به مقامات را به چالش بکشند و این تصور روزانه خود را که مقامات به نفع عامه مردم کار می‌کنند و سزاوار اعتماد هستند را مورد پرسش قرار دهند. امروزه جنبش‌های اجتماعی به مثابه کارگزاران اجتماعی تلاش می‌کنند تا ترس، سوءظن، بی‌اعتمادی به مقامات و خشم و عصبانیت از آنان و ترس از سیاست‌های حکومت و نتایج آن‌ها را برانگیزانند و با این کار رهبران جنبش‌ها از خشم و غضب برای بسیج توده‌ها استفاده می‌کنند. مقابله یا مبارزه با ترس نیز یکی از عوامل مهم در مدیریت احساسات به شمار می‌رود و جنبش‌های اجتماعی موفق برای مقابله با ترس یا کاهش آن مدیریت خود را به‌کار می‌گیرند. مبارزه با ترس دوگانه است و شامل هم ترس از سرکوب و هم ترس از دست دادن امکانات و شانس زندگی می‌شود. در این موارد افراد فرایند طولانی آزادسازی احساسی را آغاز می‌کنند که شامل سلب وفاداری و دیگر احساسات مثبت از نهادها و سازمان‌هایی است که فرد تاکنون بدان تعلق داشته است (کریمی، ۱۳۹۴: ۳۴).

ایجاد هویت و همبستگی جمعی برای ظهور یک جنبش اجتماعی احساس هویت و همبستگی جمعی از طریق فرایندهایی که درون گروه و اعضای جنبش را از غیر اعضاء و برون گروه‌ها تمییز می‌دهد، ضروری است جنبش از این طریق به تعریف اینکه «ما» کی هستیم، «ما» کی نیستیم و هم‌زمان بر ضد چه کسی هستیم می‌پردازد. در این مسیر جنبش هم از دور و نامحسوس و هم نزدیک و مشهود افکار عمومی را شکل می‌دهد و بر آن اثر می‌گذارد. بدین منظور جنبش باید به حرکت دربیاید و کنشی انجام دهند نه اینکه فقط یک موضع سیاسی اتخاذ نمایند. بدین منظور جنبش باید نارضایتی‌ها و خواسته‌های جدید را ابراز نمایند تا اعتراض شکل بگیرد و به بهترین وجهی بر تغییر دیدگاه‌ها و اقدامات کسانی که در درون و بیرون جنبش هستند تأثیر بگذارد (کریمی، ۱۳۹۴: ۳۵). یکی از شیوه‌هایی را که فعالان جنبش‌های اعتراضی در رابطه با احساسات انجام می‌دهند این است که احساسات ضد بسیج‌کننده را به احساسات بسیج‌گر تبدیل کنند. شرم و سرافکندگی مانع کنش می‌شوند اما در مقابل خشم، عصبانیت و غرور از سوی دیگر، کنش را ترغیب می‌کنند، بنابراین با توجه به آنچه در مباحث نظری گفته شد می‌توان مدل زیر را برای درک چگونگی عملکرد احساسات در فرآیند جنبش‌های اجتماعی و سیاسی ترسیم کرد. در مدل با توجه به هفت مؤلفه جامعه‌شناسی احساسات که در مبانی نظری ذکر آن رفت، عوامل دینی و مذهبی و احساسی که حضرت امام خمینی (ره)، به وسیله آن‌ها توانست به ترغیب احساسات مردم در دفاع مقدس بپردازد، در قالب مدل مفهومی ذکر می‌شود.

۲- مدل مفهومی مقاله

منبع: محقق ساخته

روش تحقیق

این تحقیق کیفی و از نوع تحلیل اسنادی است که با استفاده از منابع کتابخانه‌ای، مقالات،

پایان‌نامه‌ها، کتب و اسناد سعی در تحلیل رهبری حضرت امام خمینی (ره) در دوران دفاع مقدس با توجه به حوزه جامعه‌شناسی احساسات پرداخته شده است.

ابعاد رهبری امام خمینی (ره)

با توجه به اینکه در پژوهش حاضر سؤال اصلی این است که امام خمینی (ره) در طول دوران دفاع مقدس چگونه توانسته است به بسیج‌گری مردم در برابر رژیم بعثی بپردازد؟ با مفروض داشتن این نکته بحث اصلی مقاله بر روی رهبری خاص امام خمینی (ره) در دوران دفاع مقدس متمرکز است. بنابراین در ادامه به توصیف ابعاد رهبری امام خمینی (ره) در دوران بعد از انقلاب اسلامی و دفاع مقدس پرداخته می‌شود. یکی از مواردی که انقلاب ایران و به ثمر رسیدن نظام جمهوری اسلامی ایران و همچنین دفاع مقدس را از سایر نمونه‌های مشابه دنیا متمایز ساخته است، سبک مدیریت و رهبری خاص امام خمینی (ره) است که برخاسته از اسلام ناب محمدی (ص) و جهاد در برابر استعمار و ظلم و بی‌عدالتی بود. امام (ره) در این زمینه می‌فرمایند: «شما ملت ایران که با خون خود، با جوان‌های خود، اسلام را بیمه کردید، دست اجانب را قطع کردید، شما بر همه ملت ما منت دارید، من از همه شما منت می‌کشم، من خادم همه شما هستم» (خمینی، ۱۳۷۸: ۲۶). پس از پیروزی انقلاب اسلامی شاهد بحران‌ها و تهدیدات بسیار خطرناکی بودیم که امام خمینی (ره) با هوشمندی و اعتماد به نفس و با استعانت از قدرت بی‌منتهای الهی و با پشتیبانی مردم متدین موفق به اداره این بحران‌ها شد. از قبیل: بحران‌های قومی و منطقه‌ای، اشغال سفارت آمریکا در تهران، انقلاب فرهنگی، عزل اولین رئیس‌جمهور، جنگ مسلحانه گروه‌های مخالف، ترورهای بعد از انقلاب و طراحی کودتا علیه انقلاب و... سرانجام در داخل نیز قائم مقام رهبری و بازنگری قانون اساسی، از دیگر مسائلی است که نمایانگر درایت و توانایی حضرت امام خمینی (ره) در قبال مسائل پیچیده و بحران‌های مختلف در دوران بعد از انقلاب اسلامی است. با مروری اجمالی بر تحولات سیاسی و حیاتی پس از پیروزی انقلاب اسلامی، می‌توان دو خصلت در شیوه رهبری امام، به خوبی مشاهده کرد؛ یکی مدیریت صحیح، تدبیر و دیگری بهره‌گیری از نظرات مشورتی بزرگان انقلاب و از همه مهم‌تر شجاعت ایشان بود.

در مورد رهبری ایشان در دفاع مقدس می‌توان به آغاز تهاجم نظامی عراق علیه ایران اشاره کرد. حتی برخی دولتمردان آن روز کشور هم نشانه‌هایی از ناامیدی را در گفته‌ها و لحنشان بروز می‌دادند. در آن برهه خطیر بود که صفحه‌های تلویزیون سیمای نورانی، آرام و متبسم امام (ره) را نشان دادند؛ آرامش امام از میان کلمات ساده و صمیمی‌اش به قلوب تک‌تک مردم ایران جاری شد. همین لطافت و آرامش بود که دوران دفاع مقدس را به حماسه‌ای با شکوه و الگوساز برای ملت‌های مسلمان و نیز کارگاهی عظیم برای ساخته شدن کادرهای مدیریت اجتماعی و پیشرفت‌های شگرف

علمی و تکنولوژیک تبدیل ساخت. دفاع مقدس ما علاوه بر نشان دادن توان و خلاقیت برتر ملت ایران نسبت به دشمن، قدرت رهبری معنوی امام خمینی (ره) را نیز به اثبات رساند. امروز هیچ کس نیست که در نقش بی‌بدیل امام در پیروزی‌های رزمندگان کوچک‌ترین تردیدی داشته باشد، نه تنها تردیدی در این رابطه وجود ندارد بلکه بالاترین عامل مقاومت و پیروزی ما در برابر دشمن متجاوز، فرماندهی و رهبری ایشان بود. امام خمینی (ره) با مدیریت هوشمندانه و رهبری خاص خود توانست به بسیج‌گری مردم در دوران دفاع مقدس بپردازد که نشان از شخصیت خاص ایشان در حوزه‌های علمی، عرفانی، معنوی، سیاسی و اجتماعی است. امام خمینی (ره) با تمسک به ایمان قوی الهی و تمسک به سیره ائمه معصومین (ع) عناصر و شالوده‌های مدیریتی را به کار گرفته و از این اصول هرگز غفلت نمی‌ورزید؛ موضوع برنامه‌ریزی، برای امام (ره) بسیار مهم بود و در کار پیشبرد اهداف و تحقق آرمان‌های خود، بی‌تردید برنامه‌ای حساب شده را در پیش داشت.

امام خمینی (ره) در مدیریت ولایی خویش اصولی را ترسیم کرد که همگی برای حفاظت از گوهر کرامت انسانی پی ریزی شده است. در مطالعه دقیق نحوه رفتار مدیریتی امام (ره) به این نتیجه رسیده می‌شود که اندیشه و عمل مدیریتی امام (ره) منطبق بر نظریات دانشمندان و صاحب‌نظران علم مدیریت است ولی بر اساس اخلاق و احساس تعهد دقیق و عمیق دینی و توجه به آیات الهی و کرامت انسانی که این موارد وجه تمایز دیدگاه مدیریتی امام (ره) با سایر دیدگاه‌های مدیریتی می‌شود (حکیم، ۱۳۹۴: ۴ و ۵). با توجه به مبانی نظری جامعه‌شناسی احساسات و تدوین مؤلفه‌های آن به صورت مدل مفهومی، در ادامه به کار بست بعد بسیج‌گری رهبری حضرت امام (ره) در دفاع مقدس و مؤلفه‌های جامعه‌شناسی احساسات پرداخته شده است.

۱- امام خمینی (ره) و ایجاد حس تنفر نسبت به دشمن متجاوز در دوران دفاع مقدس

در پاسخ به این سؤال که حضرت امام (ره) در طول دوران دفاع مقدس چگونه توانسته است به بسیج‌گری مردم بپردازد؟ به توصیف مطلب با توجه به صحیفه امام در قالب جامعه‌شناسی احساسات پرداخته می‌شود. همان‌گونه که در مباحث نظری اشاره شد، ضروری‌ترین گام در جنبش‌های اجتماعی اعتراضی، تزریق حس تنفر نسبت به یک رژیم و اعتبار زدایی از آن است. میزان نفرت عمومی از یک گروه متجاوز، با به خطر افتادن امور مهم و حیاتی و هویت‌بخش ملت نسبت مستقیم دارد. امام خمینی (ره) که نسبت به میزان نفوذ دین اسلام در منظومه اعتقادی - شناختی و احساسی مردم آشنایی کامل داشت، به منظور تزریق حس تنفر از رژیم بعث عراق و اعتبار زدایی از صدام، به خطراتی که کنش‌ها و سیاست‌های آن‌ها برای اسلام، قرآن و دیانت و همچنین استقلال کشور داشت به کرات استفاده نمود و با گزاره‌هایی سعی در تهییج و مدیریت احساسات ضد بعثی داشت؛ زیرا اسلام از منابع حیاتی و هویت‌بخش ملت ایران است. ایشان برای

نشان دادن ماهیت دشمن در رابطه با اسلام و شیعه «به اعدام دسته جمعی زوار امام حسین (ع) اشاره می‌کند. یا به رفتاری که با علمای بزرگ همچون آیت‌ا... حکیم داشت اشاره می‌کنند» (صحیفه امام، جلد ۱۷، ۱۳۷۸: ۴۴۷). حضرت امام (ره) به برجسته‌سازی صفات و ماهیت رژیم بعث عراق و صدام غاصب در رابطه با اسلام و دیانت و همچنین ایجاد تنفر عمومی مردم مسلمان ایران نسبت به رژیم بعث عراق و صدام پرداخت. در این راه از تبدیل انفعال به کنشگری فوری و همه جانبه مردم در دفاع از منابع هویت‌بخش جامعه یعنی قرآن، اسلام، ناموس، استقلال مملکت و مخالفت با متجاوزان تلاش کرد.

۱-۱- جنایات دشمن در عراق

حضرت امام (ره) پس از نشان دادن ضد اسلام بودن صدام و رژیم بعث عراق برای مدیریت به هنگام و قاطع احساسات توده‌های متدین مردم و برانگیختن سریع و شدید احساس تنفر نسبت به رژیم بعث جنایاتی که صدام و رژیمش در خود عراق و برای مردم خودش کرده بود را برای مردم دین‌دار گوش زد کرد؛ زیرا گروهی که به مردم خود رحم نکند هیچ مسئولیتی از خود در مقابل گروه‌های دیگر نشان نمی‌دهد. برای نمونه به مطالب مستخرج از صحیفه امام در رابطه با جنایات دشمن در عراق می‌توان به «قتل مردم بی‌گناه و در اختناق قرار دادن آن‌ها حمله به مردم بی‌دفاع در مقابل دفاع از تجاوز آن‌ها به بقاع متبرکه اشاره کرد» (صحیفه امام، جلد ۱۸، ۱۳۷۸: ۱۷۵).

۱-۲- جنایات دشمن در ایران

حضرت امام (ره) به منظور مدیریت هوشمندانه احساسات مردم بر ضد رژیم بعث عراق و صدام حسین، با کاربست عبارات احساس برانگیزی که حاکی از واقعیت‌های انکارناپذیر بود، تلاش نمود تا تنفر عمیق مردم را نسبت به صدام تعمق بخشد و با بیان جنایاتی که رژیم بعثی در کشور ایران انجام داده بود (مثل قتل ملت با بی‌رحمی، حمله به شهرها، قتل زن و بچه‌های بی‌گناه، زدن بیمارستان‌ها و مدرسه‌ها و حمله‌های بی‌رحمانه علیه اقشار مختلف مردم و...) (مرندی و سلیمانی، ۱۳۸۶: ۴۸۸-۴۸۰). انرژی احساسی شوق‌انگیز و بنیان‌فکنی را در مردم تزریق نمود که از آن به مثابه عاملی برای خیزش علیه رژیم بعث و صدام استفاده کرد. برای مثال نمونه‌هایی از فرمایشات ایشان اشاره می‌شود: «این دیو صفتان چگونه ناجوانمردانه خانه‌ها و مدارس و بیمارستان‌ها و مساجد را بر سر اقشار بی‌دفاع مردم از طفل شیرخوار گرفته تا محصل دبستانی و دبیرستانی و از بیمار در بیمارستان‌ها تا پیرمردان و پیرزنان خراب می‌کنند...» (صحیفه امام، جلد ۲۰، ۱۳۷۸: ۱۹۷ و ۱۹۸).

۲- امام خمینی (ره) و ایجاد روحیه مقاومت و دفاع در دفاع مقدس

یکی از فعالیت‌هایی که معمولاً رهبران جنبش‌های اجتماعی برای نیل به پیروزی و گسترش شعاع

و عمق جنبش انجام می‌دهند، دادن روحیه امیدواری به اعضاء و هواداران آن است. چنین کنشی باعث ارتقای روحیه مبارزان و افزایش اعتماد به نفس آنان از یک سو و کسب آمادگی بیشتر برای تقبل هزینه‌های احتمالی از سوی دیگر می‌شود. حضرت امام (ره) با درک چنین کارکردهایی با استناد به مبانی معرفتی و انسان‌شناسی دینی و اشاره و یادآوری تاریخ مبارزات حق طلبانه ملت‌های ستم دیده در مقابل ستمکاران در جلسات و گفتگوهای مختلف و سخنرانی‌ها به کرات به ایجاد روحیه مقاومت و دفاع در بین مردم می‌پرداختند. در این رابطه از پیروزی عملیات مختلف در جبهه تقدیر و تشکر می‌کردند، از فرماندهان و رزمندگان قدردانی می‌کردند، از زحمات مردم و پشتکارشان تقدیر می‌کردند. با این تدبیر به باروری روحیه امیدواری برای دفاع می‌پرداختند. حضرت امام (ره) برای امیدبخشی و روحیه دادن به مردم بارها این موارد را بیان می‌کردند. برای نمونه به مواردی از این بیانات که مستخرج از صحیفه امام است، پرداخته می‌شود.

۲-۱- تشویق و تقدیر از رزمندگان

برای ایجاد روحیه و شادابی در یک گروه نیاز است که از سوی رهبران خود مورد تشویق و حمایت قرار گیرند. حضرت امام (ره) با عنایت به این موضوع و درک موقعیت برای ایجاد روحیه مقاومت و دفاع در بین توده و رزمندگان به تقدیر و قدردانی در بین آن‌ها می‌پرداخت؛ زیرا با توجه به مبانی نظری جنبش‌ها و رابطه آن‌ها با احساسات، برای ایجاد روحیه باید فعالان جنبش مورد تشویق و تقدیر قرار گیرند. حضرت امام (ره) با درک این مطلب می‌فرماید: «شما رزمندگان متوقع نباشید که مثل من یا هر کسی که از سنخ بشر است، از شما تقدیر کند، نمی‌تواند تقدیر کند. خداوند تعالی مشتری شماست. شما آنچه داشتید بزرگ‌ترین معونه‌ای که داشتید و آن جان بود و روح، در راه خدادادید...» (صحیفه امام، جلد ۱۶، ۱۳۷۸: ۱۹۶ و ۱۹۷).

۲-۲- کمک به رفع موانع در جنگ

رهبران باید برای ایجاد روحیه مقاومت در بین شرکت کنندگان در جنبش و همچنین عملی کردن تشویق و حمایت خود، باید دست به کار شده و به صورت عملی دست به چنین اقدامی بزنند. با توجه به این گزاره نظری برای نشان دادن این فعالیت در دوران دفاع مقدس از سوی حضرت امام (ره) به اقدامات ایشان و سخنانش در رابطه با کمک به رفع موانع در جنگ اشاره می‌شود؛ زیرا این مؤلفه طبق مطالعات نویسنده جزء مؤلفه‌های تأثیرگذار در ایجاد روحیه مقاومت، در بین رزمندگان است و همچنین اعتماد متقابل به هم است. در این راستا حضرت امام (ره) به تشکیل هیئت رسیدگی به شکایات جنگ اقدام کرد «برای رسیدگی به شکایات نسبت به مسائل جنگ و سایر موارد اختلاف بین مقامات جمهوری اسلامی، هیئتی تعیین خواهد شد... که کوشش در حل

شکایات نمایند و رأی اکثریت هیئت مذکور معتبر است...» (صحیفه امام، جلد ۱۴، ۱۳۷۸: ۲۰۲). حضرت امام (ره) با مدیریت و رهبری هوشمندانه بابیان گزاره‌هایی که ذکر آن رفت، روحیه امید و دفاع در مردم را ایجاد کرده بود و همچنین نوید پیروزی حق علیه باطل را در گرو حضور گسترده مردم در صحنه‌های نبرد جبهه‌ها، اتحاد مردم، اتحاد دولتمردان، اهمیت دادن سران حکومتی به جنگ و مسائلی از این دست قرار داده بود که توانست با این کار شور احساسی مردم و دولتمردان را در تحقق این امر میسر نماید؛ زیرا بیان مکرر مؤلفه‌های فوق اهمیت مسئله را در نزد دولتمردان و رهبری که به نوبه خود موجب ایجاد حس مشارکت می‌شد را نشان می‌داد.

۳- امام خمینی (ره) و تقویت اعتماد به نفس مردمی در دوران دفاع مقدس

حضرت امام (ره) در جریان دفاع مقدس نه تنها با اطمینان و پشت‌گرمی به کسب پیروزی جبهه حق علیه باطل به مردم شریف ایران امید می‌داد، بلکه با بیان گزاره‌هایی که حاکی از احساسات مثبت به مردم بود آنان را برای مبارزه علیه صدام غاصب و دفاع از میهن عزیز تشویق و موجب تقویت اعتماد به نفس می‌شد؛ همچنین با تزریق انرژی مثبت احساسی به آن‌ها آنان را برای دفاع جانانه در مقابل متجاوزگر آماده می‌ساخت. ایشان با گزاره‌هایی همچون دفاع در مقابل متجاوز، دفاع از اسلام بر حسب حکم خدا، عقلانی بودن دفاع، عمل به قواعد اسلام، عبادت بودن دفاع، دفاع از جان، مال، ناموس و ... مردم را برای شرکت در دفاع مقدس آماده می‌ساخت؛ و با تحریک کردن احساسات مردم مبنی بر اینکه این جنگ ناخواسته که برای کشور عزیز ما دفاع را می‌طلبد فقط در گردن دولت و نیروهای مسلح نیست که از آن دفاع کنند بلکه مردم نیز باید شرکت داشته باشند. در این بین حضرت امام (ره) برای مدیریت احساسات مردم با به میان کشیدن خطر از بین رفتن کیان مملکت انرژی احساسی لازم را در توده مردم ایجاد کرده و با القای اعتماد به نفس لازم بدون تردید برای دفاع آماده ساخت‌اند؛ برای نمونه به ذکر نمونه‌هایی از بیانات ایشان در این رابطه پرداخته می‌شود.

۳-۱- امام خمینی (ره) و تأکید بر مردمی بودن دفاع

حضرت امام (ره) در رابطه با ایجاد اعتماد به نفس، بر مردمی بودن دفاع مقدس تأکید می‌کرد و آن را نه برای قوای مسلح، سران حکومتی، بلکه برای توده ملت عزیز مهم و حیاتی می‌دانست؛ زیرا با شکست در جنگ هویت این ملت از بین می‌رفت، موجودیت مردم شریف تهدید می‌شد. با توجه به این گزاره یعنی دخالت و درگیری مردم در دفاع مقدس نوعی اعتماد به نفس را در آنان جهت مشارکت همه جانبه ایجاد می‌کرد؛ زیرا در جنبش‌های اجتماعی یک شخص یا گروه نمی‌تواند به تنهایی موفق باشد. پس رهبر باید کل اذهان جامعه را درگیر کند. در این راستا به نمونه‌هایی از

بیانات ایشان اشاره می‌گردد: «اکنون، شما ای ملت بزرگ اسلامی ایران، بر سر دوراهی هستید؛ راه سعادت و افتخار ابدی در سایه پر افتخار جهاد برای خدا و دفاع از کشور اسلام و راه ذلت و ننگ ابدی؛ اگر خدای نخواستہ در این جهاد مقدس سستی و سردی از خود نشان دهید؛ و من امید واثق دارم که ملت ما تن به ننگ نداده و نخواهد داد و تا سقوط رژیم منحط بعث عراق از پای ننشینند...» (صحیفه امام، جلد ۱۳، ۱۳۷۸: ۲۷۱ و ۲۷۲).

۳-۲- امام خمینی (ره) و شیوه‌های القای اعتماد به نفس

در رابطه با این گزاره حضرت امام (ره) برای القای اعتماد به نفس به مردم و ایجاد انگیزه دفاعی در آن‌ها، با توسل بر اینکه اسلام در خطر است و هدف از دفاع دفع تجاوز بر مبنای احکام الهی و سنت پیامبر و همچنین اجرای فرمان‌های قرآن است، در مردم انگیزه دفاعی ایجاد کرد؛ و مردم دریافتند که برای حفظ جان و مال و ناموس خود و کشور و حفظ حریم مستضعفان جامعه اسلامی، باید به دفاع بپردازند و با پشت گرمی به بیانات و هدایت و رهبری حضرت امام (ره) اعتماد به نفس لازم جهت مشارکت را به دست آوردند. برای نمونه به فرازهایی از سخنرانی ایشان در صحیفه پرداخته می‌شود. ایشان می‌فرمایند: «ما اگر چنانچه در این جنگی که بر ما تحمیل شده است، دفاع می‌کنیم و دفاع کرده‌ایم و بیرون کرده‌ایم این اشخاص جنگجوی مفسد را، برای این است که خدا فرموده است: دفاع باید بکنید. دفاع هست، ما دفاع می‌کنیم...» (صحیفه امام، جلد ۱۹، ۱۳۷۸: ۲۰۴). در جنبش‌های اجتماعی داشتن اعتماد به نفس مشارکت کنندگان در جنبش امری ضروری است و حضرت امام (ره)، با درک این مؤلفه مهم برای جلب مشارکت مردم در دفاع مردمی بودن را مطرح کرد و برای ایجاد انگیزه لازم با به میان کشیدن مبانی دینی و اسلامی و توسل به قرآن انرژی احساسی لازم را القاء و اعتماد به نفس مردم را تقویت نمود.

۴- امام خمینی (ره) و ایجاد همدلی و همبستگی در دفاع مقدس

جنبش‌های اجتماعی و سیاسی با استقامت و پایداری رهبران و ایستادگی پیروان و همبستگی و انسجام آن‌ها به موفقیت می‌رسد. حضرت امام (ره) با آگاهی کامل از این قاعده کلی و آشنایی با روحیات مردم ایران بر لزوم وجود اتحاد و همبستگی در بین مشارکت کنندگان و توده مردم برای دفاع از میهن عزیز تأکید می‌کرد. در این راستا برای تهییج احساسات مردم و بسیج آن‌ها در مقابل صدام متجاوزگر جنگ را در رأس همه امور قرار داد و تأکید کرد که برای حفظ عزت و شرف خود همه باید در جنگ حضور داشته باشند. وی برای بسیج احساسات مردم در راستای ایجاد همدلی و همبستگی، از گزاره‌هایی همچون: جنگ دفاعی در رأس امور، حل مشکلات در حل جنگ، جنگ در رأس برنامه‌های کشور، تلاش همه برای پیروزی در جنگ و... استفاده کرد. (مرندی و سلیمانی،

۱۳۸۶: ۱۲۹-۱۱۳). تا با این بیانات ضرورت ایجاد همبستگی را نشان دهد. در ادامه مطلب چگونگی کاربست این گزاره را با توجه به مبانی نظری احساسات و جنبش‌های اجتماعی و کاربست آن در ایجاد همدلی و همبستگی نشان داده می‌شود.

۴-۱- تأکید بر در رأس امور بودن جنگ

همان‌طوری که بیان شد، در جنبش‌های اجتماعی باید یک مسئله باشد که رهبر بتواند مردمش را برای مشارکت در جهت براندازی آن بسیج نماید. حضرت امام (ره) با قرار دادن جنگ به عنوان مهم‌ترین مسئله کشور، لزوم مشارکت همه را در دفع تجاوز بسیج نمود و با این کاربست توانست در بین مشارکت‌کنندگان همدلی و همبستگی را ایجاد نمایند. ایشان در این رابطه می‌فرمایند: «امروز، روزی است که تمام مردم باید از شهرهای خود دفاع کنند و به شهرهای جنگ زده کمک نمایند. امروز، روزی است که بر تمام ملت واجب است با سربازان و پاسداران اسلام و ایران همکاری لازم و نزدیک داشته باشند. امروز روزی است که عشایر عزیز و غیور ما از مرزهای کشورشان باید دفاع نمایند. امروز روزی است که ملت ما باید دست در دست سپاه و ارتش نجیب و دلیر گذاشته و متحد شوند...» (صحیفه امام، جلد ۱۳، ۱۳۷۸: ۲۴۳ و ۲۴۴).

۴-۲- تأکید بر حفظ عزت و شرف در جنگ

مورد بعدی در رابطه با ایجاد روحیه همدلی و همبستگی در دوران دفاع مقدس، می‌توان به حفظ عزت و شرف در جنگ اشاره کرد. زیرا موفقیت هر جنبش اجتماعی علاوه بر برخورداری از همدلی و همبستگی بین مشارکت‌کنندگان به ثبات قدم و پایداری همه جانبه آنان نیز نیازمند است. در صورت فقدان خصیصه اول جنبش دچار تجزیه می‌شود و در صورت فقدان خصیصه دوم جنبش رو به سستی می‌گذارد و از اهداف خود بازمی‌ماند (کریمی، ۱۳۹۴: ۴۳). حضرت امام (ره) با عنایت به چنین مواردی برای ایجاد حس مشارکت در رابطه با ایجاد همبستگی و همدلی اولاً جنگ را در رأس امور مملکت قرارداد. تا توده بدانند که مهم‌ترین مسئله کشور جنگ است که برای پیروزی به اتحاد نیاز دارد. ثانیاً برای حفظ این اتحاد و تبدیل آن به همبستگی و ایستادگی در جنگ حفظ عزت و شرف کشور را مطرح کردند؛ زیرا گزاره عزت و شرف به طور مستقیم از حالات روانی و احساسی انسان سرچشمه می‌گیرد و موجب ایجاد همبستگی در شرایط خاص می‌شود. برای درک بهتر نمونه‌ای از گفته‌های ایشان را در این رابطه با استناد به صحیفه ذکر می‌شود: «حضرات آقایان! در هر نقطه که هستند مردم را برای جنگ و درگیری با آمریکا و اذتاب خون‌خوارش چون عراق آماده کنند که جنگ، جنگ است و عزت و شرف میهن و دین ما در گرو همین مبارزات است و میهن از جان عزیزتر ما، امروز منتظر است تا یکایک فرزندان خود را برای نبرد با باطل مهیا سازد»

(صحیفه امام، جلد ۱۳، ۱۳۷۸: ۲۴۳).

۵- امام خمینی (ره) و بهره‌گیری از آیین‌های نمادین و رسانه‌ها در دفاع مقدس

از جمله عوامل مؤثر در انگیزش‌گری جنبش‌های اجتماعی تشکیل شبکه‌های اجتماعی سازمان یافته، استفاده مناسب رهبران از مراسم آیینی و نمادین است که با خلق احساسات هویت جمعی و نمایش نمادها و برگزاری آیین‌ها سهم زیادی در پیروزی جنبش ایفا می‌کند. چه به باور صاحب‌نظران این فضاها شبکه‌ای که اتفاقاً دارای مظاهر بیرونی نیز هستند، ایجاد اجتماع می‌کنند و اجتماع مبتنی بر با هم بودن است. با هم بودن یک سازوکار روان‌شناختی برای غلبه بر ترس است و غلبه بر ترس آستانه‌ای اساسی برای افراد است که به منظور درگیر شدن در جنبش‌های اجتماعی باید از آن عبور کنند (کاستلز، ۱۳۹۳: ۱۷). حضرت امام (ره) با آگاهی از اینکه که دین مبین اسلام و مذهب تشیع از ظرفیت‌های نمادین فراوانی که اتفاقاً از وجهه بسیج‌گری برخوردار است استفاده کرده و در مناسبت‌های مختلف کوشید تا ظرفیت بسیج‌گری مردم را مدیریت و در جهت مشارکت در دفاع مقدس رهبری نماید. ایشان برای کاربست موضوع در این بین از گزاره‌هایی مانند هفته جنگ و لزوم حمایت و آمادگی در آن، مناسبت سالروز واقعه ۱۵ خرداد ۴۲، استفاده از نمادگان مذهبی همچون عاشورای و تاسوعای حسینی، اعیادی چون عید سعید فطر، عید قربان و تمامی مواردی که در دین مبین اسلام مظهر مقاومت و دلیری و ایستادگی است و موجب پایداری و تهییج احساسات توده مردم می‌شود، جهت بسیج‌گری استفاده کرد. برای نمونه چگونگی بسیج مردم در دوره دفاع مقدس را در قالب آیین‌های مذهبی و رسانه‌های ملی بررسی می‌شود.

۵-۱- امام خمینی و آیین‌های نمادین مذهبی

در رابطه با کاربست این مؤلفه در دفاع مقدس از سوی حضرت امام (ره)، می‌توان گفت که با توجه به نظریات جنبش‌ها که در آن‌ها آمده، رهبر برای تأثیر گذاشتن بر روی احساسات توده مردم، در جهت مدیریت آن‌ها برای مشارکت، با متوسل شدن به دین و مذهب غالب در آن کشور و در آن بین نمادهای مذهبی مهم و تأثیرگذار، می‌تواند آن‌ها را بسیج نماید. با این توصیف برای قرار دادن این کالبد در دوره دفاع مقدس، می‌توان به عزاداری‌های ماه محرم، وفات و ولادت ائمه (ع)، عید قربان، عید فطر، یادبودهای اعیاد و مراسمات مهم و... اشاره نمود که توانست روح جریحه‌دار ملت را به جوشش درآورد. برای نمونه می‌توان به یکی از بیانات ایشان در این مورد اشاره کرد که می‌فرماید: «در سالروز ۱۵ خرداد ۶۱ رزمندگان قدرتمند ما با فداکاری و عاشق‌پیشگی که پشتوانه آنان عنایت حضرت باری تعالی و توجه خاص حضرت بقیه‌... روحی لمقدمه الفدا و پشتیبانی ملت بزرگوار در

سراسر کشور است بر جنگ آفرینان پیروز شدند و اکنون قدم‌های آخر را برمی‌دارند و صدامیان تبهکار نفس‌های احتضار را می‌کشند» (صحیفه امام، جلد ۱۶، ۱۳۷۸: ۱۷۹). حضرت امام (ره) در این پیام با خاطره سازی از قیام پانزده خرداد و مصادف بودن آن با عاشورای حسینی و شهادت سالار شهیدان، با استفاده از نماد مذهبی سعی در تهییج احساسات مردم جهت مشارکت و پشتیبانی و حمایت از جنگ تحمیلی در سالروز این واقعه در سال ۶۱ داشت.

۵-۲- امام خمینی (ره) و رسانه‌های گروهی

یکی دیگر از سازوکارهایی که جنبش‌های اجتماعی را به سرمنزل موفقیت می‌رساند تبلیغات و رسانه‌های گروهی است که ایدئولوژی و اهداف جنبش را در اذهان توده القاء می‌کند. حضرت امام خمینی (ره) با آگاهی از این موضوع، به مدیریت احساسات مردم با استفاده از این ساز کار اقدام کرد و در جهت پیشبرد اهداف خود به عنوان رهبر، از گزاره‌هایی همچون وظیفه رادیو و تلویزیون در نقل اخبار، وظیفه مطبوعات در نشر اخبار، لزوم انتشار اخبار جنگ در جهان، لزوم معرفی صحیح اسلام و ... استفاده کرد. با توجه به قدرت رسانه‌ها در جهت نفوذ بر عقاید و اذهان ملت، این مؤلفه یکی از مؤلفه‌های مهم و تأثیرگذار است و حضرت امام (ره) با رهبری هوشمند خویش این مورد را به خوبی در فرآیند مدیریت احساسات مردم، جهت حضور در دفاع مقدس عملی کرده است. «مثلاً ایشان با جدیت تمام بر عملکرد رسانه‌ها، اخبار و مطالب منتشره از آن‌ها، روزنامه‌ها و غیره نظارت داشتند و مکرر تأکید بر نشان دادن ظلم، مظلومیت کشور... در رسانه‌ها می‌کردند» (صحیفه امام، جلد ۱۳ و ۱۸، ۱۳۷۸: ۲۲۸ و ۱۳۱).

۶- امام خمینی (ره) و هم‌ذات‌پنداری با نهادها و مردم و اعتماد به آنان

یکی دیگر از عوامل مؤثر در بسیج گسترده مردم در جنبش‌های اجتماعی، هم‌ذات‌پنداری رهبران با مردم در گفتار و کردار است که موجب همدلی و همراهی هر چه بیشتر آنان خواهد شد. امام خمینی (ره) با شناخت عمیقی که از روح مجروح و قلب‌های آزرده مردم از اقدامات رژیم بعث در قبال کشور و مردم ایران داشت، در برهه‌های زمانی گوناگون کوشید با بیان‌های مختلف با مردم هم‌ذات‌پنداری کند و در سختی‌ها و رنج‌هایی که کشیده بودند، ابراز همدردی کند. در این میان برای افزایش اعتماد مردم نسبت به رهبری و نظام جمهوری اسلامی، حضرت امام (ره) جهت هم‌ذات‌پنداری با مردم تلاش کرد که پیوندی بین نهادهای دینی، نظامی و کشوری با مردم ایجاد کند تا مردم دریابند که در برابر تجاوز دشمن تنها نبوده و تمامی نهادها و ارگان‌های نظامی، کشوری و لشکری با آنان همدرد است. این هم‌ذات‌پنداری موجب اعتماد متقابل مردم و نهادها شده و در این میان حضرت امام (ره) موفق به بسیج مردم و مشارکت همه در دفاع مقدس شدند.

در این رابطه با ابراز گزاره‌هایی همچون: حضور روحانیون در صف جبهه‌ها، رسالت روحانیت در حمایت از جبهه‌ها، و یا در رابطه با حضور و همدردی نهادهای نظامی با گزاره‌هایی چون سپاه پاسداران بزرگ‌ترین سنگر دفاع از حق، استقامت ارتش در دفاع از کشور، همکاری ملت با ارتش در جنگ، ابتکارات نیروی هوایی، نقش نیروی زمینی و دریایی در جنگ و... توانست پیوندی بین این نهادها و مردم ایجاد کرده و پیام هم‌ذات‌پنداری و همدردی رهبری و نهادهای دولتی را به گوش مردم برساند. با این کار توانست به بسیج عمده مردم دست زده و موجب تهییج احساسات آن‌ها جهت مشارکت در دفاع مقدس گردد. در این راستا برای درک بهتر مطلب به توضیح چگونگی ایجاد این پیوند بر اساس بیانات حضرت امام در صحیفه پرداخته می‌شود.

۶-۱- امام خمینی (ره) و نهادهای دینی

یکی از نهادهایی که حضرت امام (ره)، درصدد ایجاد ارتباط با مردم و نشان دادن فداکاری‌ها و دلیری‌های آن‌ها برای این کشور و مردمش بود، نهادهای دینی و مذهبی و در رأس آن قشر روحانیت بود. حضرت امام (ره) با این کار بست می‌خواست هم‌ذات‌پنداری و همدردی این قشر را در دفاع مقدس برای مردم نشان دهد. «امروز که یک تحول بزرگی در ملت ما پیدا شده است و خدای تبارک تعالی به این ملت عنایت فرموده است و این تحول را به قدرت خود ایجاد فرموده است، در روحانیون هم این تحول حاصل شده است. الان در صف مجاهدین جهاد می‌کنند و کشته می‌دهند و شهید می‌دهند و با سلاح در بین توده‌های مردم ظاهر می‌شوند؛ و آن سد عدم دخالت روحانی در امور اجتماعی و سیاسی و جنگی شکسته شد...» (صحیفه امام، جلد ۱۴، ۱۳۷۸: ۱۸۷-۱۸۵). و در این راستا روحانیت در تمام صحنه‌های جنگ حضور فعال و بی‌بدیلی از خود نشان دادند. حضور این قشر در خط مقدم با رزمندگان اسلام و سلاح به دوش، از طلبه پایه یک تا اساتید محترم سطوح عالی نشان از صحت و قدرت ایجاد این ارتباط توسط حضرت امام (ره) در رابطه با هم‌ذات‌پنداری نهادهای مذهبی و دینی بود (عزیزی، ۱۳۹۰: ۱۰۸).

۶-۲- امام خمینی (ره) و نهادهای نظامی

دومین مؤلفه‌ای که نویسنده به عنوان بدیل هم‌ذات‌پنداری در رابطه با مدیریت احساسات حضرت امام (ره)، در دوران دفاع مقدس مشخص کرده است، ایجاد هم‌ذات‌پنداری و همکاری بین نهادهای نظامی و لشکری با مردم، در حال جنگ و ستم دیده است. با توجه به آمار و ارقام حضور نهادهای نظامی به ویژه سپاه و ارتش و انجام عملیات‌های متعدد، نشان از تنها نگذاشتن مردم و اعلام همدردی این نهادها با مردم است. برای روشن شدن مطلب به بیانات حضرت امام (ره)، به عنوان سند معتبر در رابطه با حضور و فعالیت این نهادها در صحیفه ایشان پرداخته می‌شود که در فرازی

می‌فرمایند: «سپاه در جبهه‌های دفاع مقدس از اسلام و میهن اسلامی، با وحدت و انسجام کامل با ارتش معظم و بسیج عزیز و ژاندارمری و عشایر مکرم و سایر قوای نظامی و انتظامی و مردمی، چون صفی آهنین و بنیانی مرصوص پایداری نموده و دشمنان اسلام و بشریت را از میدان‌های نبرد مفتضحانه رانده است...» (صحیفه امام، جلد ۱۶، ۱۳۷۸: ۲۶۳ و ۲۶۴).

۷- امام خمینی (ره) و اعتماد زدایی و سلب وفاداری از دشمن و حامیان آن در دفاع مقدس

یکی از کنش‌های معمول در جنبش‌های اجتماعی تلاش رهبران آن‌ها برای سلب وفاداری حامیان از حکومت و تضعیف و سست کردن ارادت پیروان نسبت به آنان است. حضرت امام (ره) با آشنایی و مدیریت خاص خود به جای توسل به راه‌های غیرقانونی و زور و تهدید با روش نصیحت و هشدار، تلاش کرد که مردم عراق و حامیان منطقه را از خواب غفلت بیدار کرده، تا خطر رژیم بعث و صدام را برای آنان گوشزد نماید. در این راستا ایشان با گزاره‌هایی نافذ و معنادار کوشیدند وفاداری به رژیم بعث و صدام را سلب و اعتماد حامیان را نسبت به صدام بزدایند و مدام خطر اهداف و برنامه‌های پلید ایشان را گوشزد می‌کردند. حضرت امام (ره) با بیان گزاره‌هایی همچون تحریک مردم و ارتش عراق برای قیام، آگاهی بخشی نسبت به ماهیت صدام و یا در رابطه با هشدار به دولت‌های منطقه نسبت به عدم حمایت از صدام و سلب وفاداری نسبت به آن از گزاره‌هایی همچون آگاهی بخشی به ممالک اسلامی، دعوت برای محاکمه صدام، تلاش صدام برای سلطه بر منطقه، دعوت به اتحاد مسلمین و کشورهای اسلامی با ایران و مجرم بودن حامیان صدام و ... تلاش می‌کرد که توان بسیج حامیان رژیم را به ضد بسیج‌گری تبدیل نماید. در ادامه مطلب به توضیح بندها پرداخته می‌شود.

۷-۱- امام خمینی (ره) و هشدار به بعثیان و ارتش عراق

با توجه به مبانی نظری که منعکس از جنبش‌های اجتماعی است و عنایت به این مطلب که در جنبش‌های اجتماعی رقیب برای حذف همدیگر باید متوسل به سلب مشروعیت آن رژیم یا رقیب در بین هواخواهان و طرفداران آن بنماید، با این کاربست حضرت امام (ره)، تلاش کرد با بیانات نافذ خود، ماهیت صدام غاصب و رژیمش را به مردم آنان بفهماند؛ و در این میان بیشترین تأکید ایشان روی اسلام و برادرکشی بین مردم مسلمان عراق و ایران بود تا از این طریق مردم و ارتش عراق به وضعیت اشتباه خود پی برده و دست از حمایت و مشارکت بردارند. برای نمونه در رابطه با این مطلب ایشان می‌فرمایند: «شما ای ملت شریف و مظلوم عراق هر روز شاهد جنایت‌های این حزب و سران آن بوده و هستید، بدانید که این اشخاص شهرت‌طلب و سرسپرده به اجانب اگر فرصت یابند،

دیری نخواهد گذشت که اسلام و همه مظاهر آن را از بین خواهند برد و کشور اسلامی شما را به سوی کفر خواهند کشاند و مخازن شما را به اربابان خود هدیه خواهند کرد...» (صحیفه امام، جلد ۱۳، ۱۳۷۸: ۲۶۸ و ۲۶۹).

۷-۲- امام خمینی (ره) و هشدار به حامیان منطقه‌ای عراق

یکی دیگر از مؤلفه‌هایی که برای نشان دادن سلب وفاداری و اعتماد زدایی از عراق، در جهت کاربست تحلیل رهبری حضرت امام (ره)، در دوران دفاع مقدس با توجه به جامعه‌شناسی احساسات توسط نویسنده مورد شناسایی قرار گرفته است، از بین بردن مشروعیت و پذیرش کشور متجاوز، در اذهان منطقه‌ای و بین‌المللی است. در کاربست این مورد حضرت امام (ره)، با نشان دادن وحشی‌گری‌های صدام و تبدیل شدنش به ژاندارم منطقه و سلطه بر تمامی مسلمانان، توانست گفتمان دوباره اندیشی در مورد همکاری یا عدم همکاری کشورهای منطقه را با صدام متجاوز به وجود بیاورد. با توجه به اینکه اکثر کشورهای اسلامی از صدام حمایت می‌کردند، حضرت امام (ره) با بیان از بین رفتن اسلام و موجودیت کشورهای اسلامی و زیر پا گذاشتن سنت پیامبر و فرامین الهی و قرآنی توانست به مدیریت احساسات در این مؤلفه بپردازد. در این رابطه به نمونه‌ای از فرمایشات ایشان در صحیفه اشاره می‌شود. ایشان می‌فرمایند: «من نصیحت می‌کنم به کسانی که پشتیبانی از صدام می‌کنند- از دولت‌های منطقه - که خودتان را به زحمت نیندازید و پشتیبانی طاغوت نکنید و در مقابل اسلام و قرآن مجید، صف‌آرایی نکنید... من به همه حکومت‌های منطقه نصیحت می‌کنم که از پشتیبانی صدام دست بردارید و بترسید از روزی که خدای تبارک و تعالی بر شما غضب کند» (صحیفه امام، جلد ۱۵، ۱۳۷۸: ۴۰۴ و ۴۰۵).

۸- نتیجه‌گیری

با توجه به سؤال پژوهش یعنی اینکه حضرت امام (ره) چگونه توانست احساسات مردم را در دوره دفاع مقدس مدیریت نماید؟ نویسنده برای پاسخ‌گویی در مقام تحلیل در هفت مؤلفه مهم، ایجاد حس تنفر نسبت به دشمن، ایجاد روحیه مقاومت، تقویت اعتماد به نفس، ایجاد همدلی و همبستگی، هم‌ذات‌پنداری، استفاده از آیین‌های مذهبی و رسانه‌های گروهی و اعتماد زدایی و سلب وفاداری از دشمن و حامیان، به توصیف مسئله پرداخته است. در این راستا به تحلیل ۷ جلد از صحیفه حضرت امام (ره) با کاربست جامعه‌شناسی احساسات پرداخته شده است که نتایج حاصل از تحلیل‌ها نشان می‌دهد که حضرت امام (ره)، در مقام رهبری خود با توجه به شناخت عمیق و دقیقی که از قدرت اسلام در بسیج کردن مردم در برهه‌های مختلف زمانی به ویژه پیروزی انقلاب اسلامی، تعیین سرنوشت کشور در فرآیند، دولت موقت و تسخیر لانه جاسوسی و... داشتند،

توانستند با این عقلانیت در دوران دفاع مقدس، احساسات مردم را با از بین رفتن کیان اسلامی ایران، عزت و شرف ایرانی و در خطر بودن ناموس، جان و مال مردم به جوش آورد؛ نتیجه ایجاد این نگرش در احساسات مردم، موجب شکل‌گیری مشارکت و فعالیت مستقیم و غیر مستقیم آن‌ها را در دفاع مقدس شده است. در این مقاله با توجه به تحلیل‌هایی که بر سخنان حضرت امام (ره) در این برهه انجام شده است، دو عنصر اسلامی بودن و رهبری حضرت امام (ره) به عنوان بدیل‌های مهم در تهییج احساسات مردم جهت مشارکت در جنگ و دفاع از سرزمین خود شناخته شده است. پس با این توصیفات و نتایج حاصل می‌توان در جواب سؤال پژوهش گفت که حضرت امام (ره) با مدیریت هوشمندانه و رهبری کارزماتیک خود، توانسته است با تکیه بر مبانی اسلامی و دینی به بسیج‌گری مردم در دوران دفاع مقدس بپردازد و احساسات مردم را در این راه رهبری نماید. حاصل این مدیریت هوشمندانه، ایجاد اتحاد و همدلی در بین اقشار مختلف در دفاع مقدس و حصول پیروزی جبهه اسلام در برابر جبهه دشمن شده است.

۹- پیشنهادات

- ۱- تحلیل رهبری آیت‌الله خامنه (مدظله العالی) در حوادث ۸۸ با توجه به مبانی جامعه‌شناسی احساسات؛
- ۲- استفاده از بحث‌های جامعه‌شناسی احساسات جهت مدیریت مردم کشورهای اسلامی در برابر امر تروریسم همچون داعش؛
- ۳- استفاده از مؤلفه‌های بسیج‌کنندگی بحث جامعه‌شناسی احساسات؛ جهت پیشبرد اهداف در راهپیمایی‌های ۲۲ بهمن؛
- ۴- نصب بیلبوردها و بنرهایی با محتوای جامعه‌شناسی احساسات در معابر عمومی جهت تداوم حس بسیج‌شدگی مردم در برابر حملات فرهنگی و حفظ کیان ایران اسلامی؛
- ۵- استفاده از بحث‌های جامعه‌شناسی احساسات در کتب مدارس، جهت آموزش پنهان حس بسیج شدن در برابر حوادث احتمالی؛
- ۶- استفاده رهبران کشورهای اسلامی از بحث بسیج کردن به شیوه تحریک احساسات جهت درونی کردن گفتمان اسلامی.

۱۰- نوآوری

با توجه به مطالب یاد شده، تحلیل رهبری با توجه به حوزه جامعه‌شناسی احساسات روشی نو و جدید در تحلیل رهبری است. پژوهشگران زیادی در مورد نحوه رهبری حضرت امام خمینی (ره) در دوران دفاع مقدس به پژوهش پرداخته‌اند و شیوه‌های رهبری ایشان را مورد ارزیابی قرار داده‌اند.

ولی بزرگ نمایی کردن بحث بسیج کردن آحاد مردم با استفاده از مبانی نظری جامعه‌شناسی احساسات مختص این مقاله است که به معرفی شیوه‌ای نو و بی بدیل در رهبری حضرت امام (ره) پرداخته است.

۱۱- منابع

- ۱- بنفورد، اسنو و همکاران (۱۳۸۷)، میدان‌های هویت: فرآیندهای طراحی و ساخت اجتماعی هویت جنبش‌ها، در جنبش‌های نوین اجتماعی، ویراسته لارنا، انریک و همکاران، ترجمه سید محمد کمال سروریان و علی صبحدل، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- ۲- جلابی پور و نصر اصفهانی، «رخدادهای انتخابات ۱۳۸۸ از چشم‌انداز تحلیل چارچوب»، جامعه‌شناسی تاریخی، دوره ۶، شماره ۱، ۱۲، ۱۳۹۲.
- ۳- حکیم، محمد علی، «الگوی مدیریت حضرت امام (ره) در دفاع مقدس با تأکید بر بسیج مردمی»، مجموعه مقالات دومین کنفرانس بین‌المللی، دانشگاه تبریز، ۱۳۹۴.
- ۴- خمینی، سید روح‌الله (۱۳۷۸)، آیین انقلاب اسلامی، جلد ۱، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- ۵- ربانی، خوراسگانی، کیانیپور، مسعود، «جامعه‌شناسی احساسات»، جامعه‌شناسی کاربردی، دوره ۲۰، شماره ۲، مسلسل ۳۴، ۶۴-۳۵، ۱۳۸۸.
- ۶- زاهد زاهدانی، سعید، نظریه‌ای در مورد جنبش‌های اجتماعی (با توجه به اصالت فرد-جمع-رابطه)، دانشگاه شیراز، ۱۳۸۶.
- ۷- زاهدی مازندرانی، محمدجواد، بررسی جامعه‌شناسی احساسات در ادبیات منظوم معاصر ایران، پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور واحد مشهد، ۱۳۸۹.
- ۸- عزیزی، محمد، «تحلیل اقشار مختلف در دفاع مقدس»، فصلنامه پژوهشنامه دفاع مقدس، سال اول، شماره ۲، ۱۳۹۰.
- ۹- کاستلز، مانوئل (۱۳۹۳)، شبکه‌های خشم و امید؛ جنبش‌های اجتماعی در عصر اینترنت، ترجمه مجتبی قلی پور، تهران، نشر مرکز.
- ۱۰- کریمی، علی (۱۳۹۰)، درآمدی بر جامعه‌شناسی سیاسی تنوع قومی، مسائل و نظریه‌ها، تهران، سمت.
- ۱۱- کریمی، علی، «تحلیل رهبری امام خمینی (ره) در جریان انقلاب اسلامی از منظر جامعه‌شناسی احساسات»، پژوهشنامه انقلاب اسلامی، دوره ۴، شماره ۱۶، ۲۴-۳۶، ۱۳۹۴.
- ۱۲- محمدی، منوچهر (۱۳۷۴)، تحلیلی بر انقلاب اسلامی، تهران، انتشارات امیرکبیر.

۱۳- مرنندی، مهدی، سلیمانی، داود (۱۳۸۶)، دفاع مقدس در اندیشه امام خمینی (س)، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، تهران، نشر عروج.

۱۴- مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره) (۱۳۷۸)، صحیفه امام؛ مجموعه آثار امام خمینی (ره)، جلدهای سیزدهم الی بیستم، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).

15- Gamson, W. A. (1992), *Talking politics*, Cambridge, Cambridge University Press.

16- Goodwin, J., Jasper, J. M. (2006), *Emotionas and Social Movements in Stets*, jan E and Turner, Jonathan (Ed), *Handbook of Sociology of Emotions*, U.S.A, Springer.

17- Flam, H., King, D. (2005), *Emotions and Social Movements*, London, Routledge.

18- Scheff, Th. (1994), *Bloody Revenge*, Boulder, CO, Westview.

19- Britt, L., Heise, D. (2000), *From Shame to Pride in Identity Politics*, in S. Stryker, T. J. Owens and R. White (EDS) *Self, Identity, and Social Movements*, Minneapolis, University of Minnesota Press.

Analysis of Leadership of Imam Khomeini (RA) in the Holy Defense with an Emphasis on Sociology of Emotions

Z. Ghafari, E. Arefi

Abstract

This article analyzes the management and leadership of Imam Khomeini during the holy defense period. In this regard, the author attempts to express the management and leadership of Imam Khomeini in the holy defense inspired by the views of the sociology of emotion, given that this area believes that the formation of active action against the present situation will be completed by turning Anti-Basij emotions, like fear, into Basij-like emotions, like anger and emotional liberation. And now, in this paper, using qualitative techniques of document analysis, we have tried to answer the question, “how could Imam Khomeini manage to mobilize the people against the Ba'ath regime during the period of the Holy Defense”?

In this regard, Imam Khomeini's speeches, letters and statements are collected from his Sahifeh. The findings of this study show that Imam Khomeini could manage the emotions of the people by identifying the aggressive face of Iraq and infusing the mobilizing emotions and fighting the anti-Basij. To do so, he employed ways including: creating a sense of hatred against the aggressor, creating a spirit of resistance, strengthening people's confidence, building empathy and solidarity, utilizing the symbolic rituals, recognizing and denigrating, and denying loyalty to the Ba'ath regime. As a result, he could manage to turn anti-Basij emotions into Basij-Like emotions. This led to people's mobilization against Iraq and participation in the holy defence.

Keywords: Imam Khomeini (RA), holy defense, sociology of emotions, leadership, mobilization.